

Тақризи

муқарризи расмӣ дуҷумба ба диссертатсияи Нигматов Нӯмонҷон Исломович дар мавзӯи «Хусусиятҳои матншиносӣ ва поэтикӣ насри ахлоқӣ асри XIV» барои дарёфти дараҷаи илмӣ PhD, доктор аз рӯйи ихтисоси 10.01.08. – Назарияи адабиёт ва матншиносӣ

Пажӯҳиши насри классикии форсу тоҷик дар адабиётшиносии муосир аз масоили мубрам ба ҳисоб меравад. Аз навъҳои мухталифи осори мансур, ки то имрӯз шинохта шуда, ё ҳанӯз ба андозаи лозима мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор нагирифтаанд, як бахши муҳими онро насри ахлоқӣ ташкил медиҳад. Бо вучуди он ки то имрӯз дар илми адабиётшиносӣ роҷеъ ба бархе осори ҷудогонаи насри таҳқиқоте ба сомон расидаанд, аммо дар мавриди вижагиҳои адабӣ, паҳлуҳои умдаи матншиносӣ ва поэтикӣ ин навъи осори адабии асри XIV то ҳол таҳқиқоти ҷудогона ва фарогире ба анҷом нарасидааст. Муҳимият ва тозагии мавзӯи мавриди таҳқиқ дар он аст, ки муаллифи диссертатсия паҳлуҳои мухталифи осори ахлоқӣ асри XIV-ро дар доираи хусусиятҳои умдаи сарчашмашиносӣ поэтикӣ ва матншиносии ин навъи осор ба таҳқиқ мегирад.

Дар заминаи пажӯҳиш осоре чун «Тухфа»-и Шарафуддини Қазвинӣ, «Аврод-ул-аҳбоб ва фусус-ул-одоб»-и Абулмафоҳири Боҳарзӣ, «Таҳзиби ахлоқ»-и Шамсуддин Маҳмуди Омӯлӣ, «Тухфат-ул-ихвон»-и Абдурраззоқи Кошонӣ, «Мисбоҳ-ул-ҳидоят ва мифтоҳ-ул-кифоят»-и Иззуддин Маҳмуди Кошонӣ, «Тараб-ул-маҷолис»-и Амир Ҳусайнии Ҳиравӣ, «Одоб-ус-суфра»-и Алоуддавлаи Симнонӣ, «Нигористон»-и Муинуддини Ҷувайнӣ, футувватномаҳои таърихи адаби форсӣ ва бархе аз мутуни ҷудогонаи ахлоқӣ ба ҳайси сарчашмаи таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Диссертатсия бо истифода аз усулҳои муқоисавӣ-таърихӣ, муқоисавӣ-таҳлилӣ, усулҳои омориву тавсифӣ анҷом дода шудааст. Равиши таҳқиқоти донишмандони ватанӣ хориҷӣ ба монанди Эдуард Браун, Е.Э. Бертелс, Чарлз Ҳенри де Фучекур, Ҳусайн Хатибӣ, Сирусӣ Шамисо, Забеҳуллоҳи Сафо, Карими Кишоварз, Саид Нафисӣ, Абдулғанӣ Мирзоев, Расул Ҳодизода, Носирҷон Маъсумӣ, Абдулманнони Насриддин, Носирҷон Салимов, Матлуба Ҳоҷаева, Фаҳриддин Насриддинов ва дигарон, ки доири масоили умдаи назария ва таҳқиқи таърихи адабиёти форсу тоҷик рӯи қор омадаанд, дар рафти пажӯҳиш аз ҷониби муаллиф мавриди истифода қарор гирифтааст.

Рисола аз мукаддима, се боб, ёздах фасл, хулоса, рӯйхати адабиёт ва сарчашмаҳо иборат мебошад.

Дар мукаддима зарурати омӯзиши мавзӯ, дараҷаи омӯзиши мавзӯ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқ, равиши таҳқиқ, сарчашмаҳои пажӯҳиш, арзиши амалӣ ва назариявии рисола, навоарӣ, нуктаҳои меҳварии ба дифоъ пешниҳодшаванда ва ғ. зикр гардидаанд. Дар ин қисмат дараҷаи омӯзиши мавзӯ дар иртибот бо пажӯҳишоти анҷомёфта ва зарурати баррасии масъалаи омӯзиши насри ахлоқии асри XIV дуруст таҳия ва масъалагузорӣ шудааст. Дар қисмати дараҷаи омӯзиши мавзӯ диссертант теъдод аз осор ва мақолаҳо, ки ба мавзӯи мавриди таҳқиқ дахл доранд, фаро гирифтааст. Дар ин маврид зикр мешавад, ки таҳқиқи шабеҳ ба пажӯҳиши мазкур доир ба насри ахлоқии асрҳои X-XIII ба анҷом расидааст. Таҳқиқоти мазкур ба қалами С. Баравнӣ мансуб буда, мавсуф китобро бо номи «Насри ахлоқии адабиёти форсу тоҷик дар асрҳои X-XIII» интишор додааст.

Боби аввали рисола “Таърихи насри ахлоқӣ ва таҳаввули он дар давраҳои сабки наср” унвон дошта, аз чор фасл фароҳам омадааст. Фасли нахустини боби мазкур “Пешинаи таърихии насри ахлоқӣ” (аз оғоз то аҳди Сомониён) аз пайдоиши насри ахлоқӣ ва осори ахлоқии паҳлавӣ иттилоъ медиҳад. Дар ин маврид аз осоре монанди «Динкард», «Панднома», «Андарз», «Химу хиради фаррухмард», «Панҷ хими рӯҳониён», «Доруи хурсандӣ», «Андарз»-и доноён ба маздопарастон, «Андарз», «Чидандарз» ва осоре назари «точнома», «андарзнома», «оиннома» ва «панднома»-ҳо маълумот рафтааст.

“Насри ахлоқӣ дар аҳди сабки хурсонӣ” унвони фасли дуюми боби мазкур буда, манобеъ ва сарчашмаҳои ахлоқии ин давраи адабӣ дар 3 зербахш ироа гардидаанд. Андешаҳои муаллиф дар хусуси тафсириҳо, таърихномаҳо, осори ирфонӣ бо баррасии намунаҳои ин осор ҷамъбаст шудааст.

Бо ҳамин равиш ду фасли дигари рисола “Насри ахлоқӣ дар даврони сабки байнобайн” ва “Насри ахлоқӣ дар давраи сабки насри фаннӣ” бо баррасии сарчашмаҳои монанди «Сиёсатнома», «Қобуснома», «Кашф-ул-асрор», «Кимиёи саодат», «Насихат-ул-мулук» ва «Хон-ул-ихвон», «Калила ва Димна», «Хираднома», «Макорим-ул-ахлоқ», «Одоб-ул-ҳарби ва-ш-шучоат», «Синдбоднома», «Равзат-ул-укул», «Ҷавомеъ-ул-ҳикоёт ва лавомеъ-ур-ривоёт», «Гулистон», «Тухфат-ул-мулук», «Фароид-ус-сулук», «Ахлоқи Носирӣ», «Ахлоқи Мухташамӣ», «Латоиф-ул-ҳикмат», «Дастур-ул-вазират» ба доираи таҳқиқ кашида шудаанд.

Боби дуҷуми таҳқиқот «Нусхашиносӣ ва сабки таълифи осори ахлоқии асри XIV» дар доираи се фасли умда мавзӯи мавриди таҳқиқро баррасӣ мекунад. Фасли нахустини ин боб “Осори хосаи ахлоқӣ дар асри XIV” ном дошта, дар он осори ахлоқӣ ба монанди «Нигористон», «Тухфа», «Хористон», «Одоб-ус-суфра», «Ахлоқ-ул-ашроф», «Сад панд», “Ришнома”, «Тӯтинома», «Дар илми таҳзиби ахлоқ», «Ахлоқ», «Ахлоқи динӣ», «Саҳоиф дар илми ахлоқ», «Мавоиз» ва «Рисола дар ахлоқ» аз лиҳози сохту таркиб, мавзӯъ, мундариҷа, сабку услуб, нусхашиносӣ ва дигар хусусиятҳои умдашон таҳқиқ гардидаанд.

Дар фасли дуҷуми боби мазкур, ки “Мероси ахлоқӣ-ирфонӣ дар асри XIV” ном дорад, осори ирфонӣ-ахлоқӣ ва масоили баррасии назарии ахлоқ дар ин дастаи осори мансур дар мисоли «Равзат-ун-нозир ва нузҳат-ул-хотир», «Захират-ул-мулук», «Одоб-ус-суфра», «Тараб-ул-мачолис», «Аврод-ул-аҳбоб ва фусус-ул-одоб» ва «Мисбоҳ-ул-хидоят ва мифтоҳ-ул-кифоят» мавриди баррасӣ қарор мегирад.

Дар фасли сеюми ин боб сайри таърихии футувватноманависӣ дар адабиёти тоҷику форс баррасӣ шуда, «Китоб-ул-футувват»-и Начмуддин Абӯбакр Муҳаммад ибни Мавдуди Зоҳирӣ, «Тухфат-ул-ихвон фӣ хасоис-ил-фитён»-и Камолуддин Абдурраззоқи Кошонӣ, «Рисолаи футувватия»-и Омӯлӣ, «Рисолаи футувватия»-и Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ, «Футувватнома» ба меҳвари таҳқиқот кашида шудаанд.

Боби сеюми диссертатсия “Баррасии хусусиятҳои матншиносӣ ва поэтикии насри ахлоқии асри XIV” унвон дошта, арзиши муҳими илмиро доро мебошад. Дар доираи чор фасли ин боб муҳимтарин хусусиятҳои поэтикӣ ва матншиносии осори ахлоқии асри XIV баррасӣ гардидааст.

Фасли аввал “Нақду таҳлили осори ахлоқии асри XIV аз нигоҳи матншиносӣ” унвон дошта, ба шаш зерфасл тақсим мешавад. Масоили марбут ба матншиносии осори адабии ин давра, муҳимтарин ҷанбаҳои тасҳифи матн, роҳ ёфтани ғалатҳо, махсусан дар нусхаҳои мунташир ба ҳатти кириллӣ дар ин бахш зикр мешавад. Равиши тасхеҳи мутуни тасҳифу таҳрифёфта аз лиҳози равиши текстологӣ ва усулҳои мубрами матншиносӣ аз арзиши муҳим бархур буда, ҷанбаи илми таҳқиқоти анҷомёфтаре тақвият мебахшад.

Дар фасли дигари ин боб, ки «Санъатҳои бадеӣ дар насри ахлоқии асри XIV» унвон дорад, диссертант бархе аз санъатҳои лафзӣ маънавиро дар иртибот бо сабку шеваи кутуби ахлоқии асри зикршуда баррасӣ менамояд.

«Корбурди ашъор дар насри ахлоқи асри XIV» унвони фасли сеюми боби сеюми рисола буда, масъалаи истиноди ашъору абёт дар осори ахлоқӣ дар се бахш таҳия шудааст. Мусаллам аст, ки муаллифони осори ахлоқи асри мазкур ба ашъори Фирдавсӣ, Асади Тӯсӣ, Абӯсаиди Абулхайр, Носири Хусрав, Низомӣ, Сайид Ҳасани Ғазнавӣ, Анварӣ, Хоқони Шарвонӣ, Умари Хайём, Рашидуддини Ватвот, Саной, Аттор, Фаҳруддини Ироқӣ, Саъдии Шерозӣ, Авҳадуддини Кирмонӣ, Мавлоно Ҷалолуддини Румӣ, Тоҷуддини Ашнаҳӣ ва дигар мутафаккирони барҷаста таваччуҳи махсус зоҳир намудаанд. Зикри санад, байт ё ашъор дар насри ахлоқӣ бо зикри ашъори шуарои мутақаддими форсу тоҷик маҳудият намеёбад. Аз ҷумла, муаллифони осори ахлоқӣ аз ашъори худ ва шоирони араб низ намунаҳо дарҷ намудаанд ва ин мавзӯ аз ҷониби диссертант бо мисолу намунаҳои дахлдор асоснок мешавад.

Дар фасли чоруми боби сеюм «Маъхазшиносии осори ахлоқи асри XIV» муаллифи рисола сарчашмаҳои осори ахлоқи асри XIV-ро дар зербахшҳои сарчашмаҳои адабӣ ва сарчашмаҳои ирфонӣ баррасӣ намудааст. Диссертант зикр менамояд, ки дар таълифи осори ахлоқӣ китобҳои монанди «ал-Фозил»-и Абӯаббоси Мубаррид, «Иқд-ул-фарид»-и Ибни Абдираббихи, «Тазкират-ул-ҳамдуния»-и Ибни Ҳамдун, «ал-Басоир ва-з-захоир»-и Абӯхайёни Тавҳидӣ, «аз-Зароифу ва-л-латоиф»-и Саолибӣ, «Муҳозарот-ул-удабо ва муҳоварот-уш-шуаро»-и Роғиби Исфahонӣ, «Баҳчат-ул-маҷолис ва анис-ул-муҷолис»-и Ибни Абдулбар, «Рабеъ-ул-аброр»-и Замаҳшарӣ, «Сироч-ул-мулук»-и Абӯбакри Тартушӣ, «Ахбору-з-зурроф ва-л-мутамоҷинин»-и Ибни Ҷавзӣ, «Синдбоднома»-и Заҳирии Самарқандӣ, «Калила ва Димна»-и Абдуллоҳ ибни Муқaffаъ, «Ҷавохир-ут-гасаввуф»-и Яҳё ибни Муози Розӣ, «Илм-ул-қулуб» ва «Қут-ул-қулуб»-и Абӯтолиби Маккӣ, «Манохич-ул-орифин» ва «Китоб-ул-футувват»-и Абӯабдурраҳмони Суламӣ, «Кашф-ул-маҳҷуб»-и Ҳучвирӣ, «Ҷилят-ул-авлиё»-и Абунуайми Исфahонӣ, «Рисолаи қушайрия»-и Абулқосими Қушайрӣ, «Кимийи саодат» ва «Эҳё улуми-д-дин»-и Абӯҳомиди Ғаззолӣ, «Кашф-ул-асрор»-и Абулфазли Майбудӣ, «Авориф-ул-маориф»-и Сухравардӣ ҳамчун сарчашма хидмат намудаанд.

Муҳимтарин бардоштҳои диссертант аз таҳқиқ дар қисмати хулоса шомили 16 нукта ҷамъбаст мешавад. Шоистаи зикр аст, ки ҳар бобу фасли рисола қисмати хулоса дошта, аз ҷониби муаллиф андешаҳо дар ин қисмат мушаххас мешавад.

Хулоса, аз баррасии рисолаи диссертант Нигматов Н. чунин натиҷа гирифта шудааст:

а) Рисола дар мавзӯи муҳим, қобили таваҷҷӯҳ бар мабноӣ манбаъ ва сарчашмаҳои муътамади илмию соҳавӣ иншо гардидааст;

б) Масъалаҳои баррасишаванда равиши хуби илмӣ дошта, дар таъйиди андешот асноди лозимаи таҳқиқ дарёфт ва ба кор гирифта шудаанд;

в) Истифодаи усулҳои лозимаи таҳқиқ боис гардидааст, ки хулосаҳои дуруст ва асоснок бароварда шавад;

г) Бобу фаслҳои рисола муҳимтарин паҳлуҳои матолиби баррасишавандаро фаро гирифтаанд.

Новобаста аз ин, рисола аз бархе норасоӣҳо холи нест ва ислоҳи онҳо ба манфиати кор хоҳад буд, чунинчӣ:

1) Дар қисмати муқаддимаи рисола дар масъалаҳои нуқтаҳои меҳварии барои дифоъ пешниҳодшаванда матлабҳо то андозае такрор ёфтаанд, ки мушаххас намудани онҳо мувофиқи мақсад аст;

2) Зерфасли дуҷуми фасли дуҷуми рисола “Насри ахлоқӣ дар таърихномаҳо” танҳо бо зикри “Тарҷумаи “Таърихи Табарӣ” маҳдуд шуда, зикри дигар сарчашмаҳои таърихӣ низ муҳим мебошад;

3) Дар боби аввали рисола осори ахлоқӣ дар сабқҳои мухталифи наср муаррифӣ шуда, шомили 4 фасл мебошад. Зикри иқтибосҳои лозима аз осори ахлоқии зикршуда дар ин фаслҳо ба манфиати кор аст;

4) Дар фасли аввали боби дуюм “Осори ҳосаи ахлоқӣ дар асри XIV” баъзе аз осори ахлоқӣ иҷмолан муаррифӣ шудаанд;

5) Дар боби сеюм дар рафти баррасии ҳасоиси матншиносии осори ахлоқӣ мисраи:

«Ҳазар кун зи нафси сиришта ба хубӣ,

Ба шакли

«Ҳазар кун зи нафси сиришта ба хубс»

-тасхех шудааст, ки тадиди назар меҳояд (диссертатсия сах. 74), ҳамчунин аст мисраи дуҷуми байти саҳифаи 94-и диссертатсия.

6) Фасли дуҷуми боби сеюми рисола дар хусуси поэтикаи насри ахлоқӣ баҳс намуда, дар зерфаслҳои санъатҳои лафзӣ ва маънавӣ дараҷаи корбурди санъатҳои бадеӣ дар насри ахлоқӣ мухтасар баррасӣ шудааст. Зикри намунаи бештари санъатҳои бадеӣ бо ироаи намунаҳои дахлдор аз осори ахлоқӣ ва таҳлили он ба манфиати кор мебошад;

7) Фасли “Корбурди ашъор дар насри ахлоқии асри XIV” дар се зерфасл, яъне “Истифода аз ашъори шуарои пешин”, “Истишҳод ба

ашъори худ” ва “Баҳрабарӣ аз ашъори арабӣ” тақсим мешавад. Муттаҳид намудани зерфаслҳои 1 ва 3 ба мақсад мувофиқтар мебошад.

Пешниҳоди мазкур ҷихати тақмили ҷанбаи илмии рисола муфид буда, ислоҳпазир аст. Дар умум, рисолаи илмии Нигматов Нӯмонҷон Исломович дар мавзӯи «Хусусиятҳои матншиносӣ ва поэтикаи насри ахлоқии асри XIV» ба талаботи меъёрҳои таълифи рисолаҳои диссертатсионӣ, ки Комиссияи Олии Аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст, ҷавобгӯ мебошад ва муаллиф он шоистаи дарёфти дараҷаи илмии доктор (PhD) аз рӯйи ихтисоси 10.01.08 - Назарияи адабиёт ва матншиносӣ аст.

Рустамов Шавкат
Раҳимович

номзади илмҳои филология,
муовини директори филиали
МД “Донишкадаи
ҷумҳуриявии тақмили
ихтисос ва бозомӯзии
кормандони соҳаи маориф”
дар вилояти Суғд

Имзои Рустамов Шавкатро тасдиқ мекунам:

Мудирӣ шуъбаи кадр ва котиботи филиали

МД “Донишкадаи ҷумҳуриявии

тақмили ихтисос ва бозомӯзии кормандони
соҳаи маориф” дар вилояти Суғд

Ф.Мамадқулова

«10» декабр 2019

Суроға: 735696. Ҷумҳурии Тоҷикистон,
вилояти Суғд, н.Бобочон Гафуров,
ҷамоати Унҷӣ, кӯчаи Рӯдакӣ – 1.

E-mail: rustamov_73@mail.ru

Тел: +992 92 777 33 50